

Людмила Гонтаренко
кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет
цивільного захисту України (м.Харків)

ВИЗНАЧЕННЯ НАУКОВИХ ПРІОРИТЕТІВ ЯК ОСОБИСТИЙ ВНЕСОК ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРОВИЧА ТИМЧЕНКА

Аналіз особистого внеску О. В. Тимченка у формування проблемного поля екстремальної та кризової психології та харківської лабораторії з однойменним напрямом. Основну увагу хотілося б звернути на здатності вченого зосереджувати на визначати науково та соціально пріоритетні теми досліджень, що відповідали актуальним викликам часу та водночас мали довготривалу евристичну цінність. Стратегія відбору дослідницьких проблем, а не лише отримані емпіричні результати, стала визначальним чинником становлення кризової психології як прикладного й теоретично осмисленого напрямку української психологічної науки.

В історії психології особливе значення має аналіз не лише завершених теоретичних концепцій або експериментальних результатів, а й логіки формування проблемного поля науки. Питання про те, чому саме ці теми ставали предметом дослідження в певний історичний період, дозволяє глибше зрозуміти механізми розвитку психологічного знання.

У цьому контексті постать Олександра Володимировича Тимченка є показовою. Його наукова діяльність у межах харківської лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України демонструє рідкісне для прикладних галузей поєднання чутливості до соціальних викликів і методологічної далекоглядності. Обрані ним теми досліджень не лише відповідали нагальним потребам практики, але й закладали основи для тривалого розвитку кризової психології як наукової дисципліни.

Метою цієї статті є аналіз уміння О. В. Тимченка визначати ключові, науково значущі теми досліджень, а також з'ясування ролі цього вміння у

становленні кризової психології в Україні.

У класичній історії науки вибір теми часто розглядався як похідний від панівних теорій або методів. Однак у прикладних галузях психології ситуація є складнішою: тут вибір проблеми формується на перетині науки, соціального запиту та професійної відповідальності.

Однією з визначальних рис наукового мислення О. В. Тимченка була висока чутливість до соціального контексту. Теми, що обиралися для досліджень, виникали не в академічній ізоляції, а у відповідь на:

- надзвичайні ситуації;
- професійну діяльність у небезпечних умовах;
- масові психологічні кризи.

При цьому важливо підкреслити, що соціальна актуальність не зводилася до реактивного реагування на події. Навпаки, дослідницькі теми часто випереджали широке наукове усвідомлення проблеми, що дозволяє говорити про прогностичний характер наукового вибору.

Особистий внесок О. В. Тимченка полягав у здатності редукувати складну екстремальну ситуацію до її психологічного ядра. Замість опису множинних чинників увага зосереджувалася на тих аспектах, де відбувається порушення саморегуляції; виникає суб'єктивне відчуття кризи; змінюється структура особистісних смислів.

Такий підхід дозволяв уникати поверхового емпіризму й формувати теми з високим теоретичним потенціалом.

Одним із найбільш значущих особистих внесків О. В. Тимченка став концептуальний зсув у трактуванні об'єкта дослідження. У центрі уваги поступово опиняється не сама екстремальна подія, а переживання людини в кризі.

Цей перехід мав кілька наслідків: розширення предмету психологічного аналізу; інтеграція емоційних, когнітивних і смислових компонентів та можливість довготривалого аналізу наслідків травматичного досвіду.

Саме завдяки цьому кризова психологія отримала статус не

допоміжного, а самостійного напрямку психологічної науки.

На відміну від ситуативних досліджень, орієнтованих на короткочасний ефект, О. В. Тимченко послідовно обирає теми, здатні зберігати актуальність у змінних умовах; породжувати нові дослідницькі запитання; інтегруватися в різні галузі психології.

До таких тем належать проблеми психологічної стійкості, кризової адаптації, трансформації особистості після травми.

Особистий внесок О. В. Тимченка виявлявся також у формуванні наукової культури лабораторії, де цінувався обґрунтований вибір теми та заохочувалося проблемне мислення.

Таким чином, його вплив виходив за межі власних досліджень і формував покоління психологів із критичним і відповідальним ставленням до науки.

З історико-психологічної точки зору діяльність О. В. Тимченка є прикладом того, як:

- особистість ученого впливає на траєкторію розвитку галузі;
- стратегія вибору тем визначає характер науки;
- прикладна психологія може зберігати теоретичну глибину.

Аналіз ранніх наукових праць О. В. Тимченка засвідчує, що його дослідницький інтерес формувався в межах проблематики професійної діяльності в екстремальних умовах. У цих роботах увага зосереджується не на загальному описі небезпечних ситуацій, а на психологічних механізмах функціонування суб'єкта діяльності в умовах підвищеного ризику.

Показовим є те, що навіть у межах традиційної для того часу психології діяльності дослідник:

- не обмежується аналізом ефективності або помилок;
- зосереджується на внутрішніх станах напруження, мобілізації, виснаження;
- фактично закладає підґрунтя для подальшого переходу до кризової проблематики.

Таким чином, уже на цьому етапі простежується вміння обирати теми з потенціалом подальшого теоретичного розгортання.

Наступний етап наукової творчості О. В. Тимченка пов'язаний із дослідженням психічних станів в екстремальних і надзвичайних ситуаціях. У цих працях особливо виразно проявляється його здатність:

- виокремлювати психологічно центральні феномени;
- переходити від опису умов до аналізу переживання.

Характерною рисою цих досліджень є те, що екстремальна ситуація розглядається не як одноразовий подразник, а як подія, що порушує звичну систему саморегуляції особистості. Саме тут з'являється перехідне поняття між екстремальною та кризовою психологією. Історико-науково це можна розглядати як момент концептуального зламу, коли вчений фактично змінює оптику дослідження, зберігаючи водночас спадкоємність із попередніми роботами.

Найбільш показовими з точки зору особистого наукового внеску є праці О. В. Тимченка, присвячені психологічним кризам, травматичному досвіду та психологічній допомозі. У цих роботах остаточно формується розуміння кризи як:

- комплексного психологічного процесу;
- динамічного стану, що має етапи розвитку;
- події, яка трансформує особистісні смисли.

Важливо, що вибір цієї тематики відбувався ще до її широкої інституціоналізації в українській психології. Це дозволяє говорити про випереджальний характер наукового вибору, який згодом визначив траєкторію розвитку цілого напрямку.

Окрему групу становлять праці О. В. Тимченка, в яких аналізується психологічна допомога в кризових та екстремальних ситуаціях. У цих роботах чітко простежується його принципова позиція щодо:

- нерозривності теорії та практики;
- включеності психолога в ситуацію допомоги;

- етичної відповідальності дослідника.

Вибір саме цієї проблематики свідчить про розширене розуміння предмета психології, де об'єктом аналізу стає не лише психіка постраждалого, але й позиція самого фахівця.

Це є важливим особистим внеском у розвиток методології прикладної психології.

Значущим аспектом наукової спадщини О. В. Тимченка є звернення до проблеми вторинної травматизації, професійного вигорання та психологічних ресурсів фахівців, які працюють у кризових умовах.

З погляду історії психології, аналіз конкретних праць О. В. Тимченка дозволяє реконструювати механізм формування кризової психології; показати роль особистості вченого у виборі наукових пріоритетів; продемонструвати, що розвиток науки визначається не лише методами, а й ціннісними орієнтирами дослідника.

Уміння визначати наукові пріоритети є ключовим елементом особистого внеску О. В. Тимченка. Вибір тем досліджень ґрунтувався на поєднанні соціальної значущості, психологічної центральності та наукової перспективності. Саме ця стратегія забезпечила становлення кризової психології як повноцінного напрямку української психологічної науки. Досвід харківської лабораторії має важливе значення для історії психології та сучасної наукової рефлексії.